

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Бабкіна Ольга Володимирівна,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК: 35.075.5:008

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ДЕМОКРАТИЧНОГО ТИПУ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу концепту «демократична політико-правова культура». Розкрито актуальні проблеми формування такої культури у сучасному українському суспільстві. Серед цих проблем названі деформація правосвідомості громадян, криза довіри до політико-владних інститутів, ціннісна дезорієнтація у суспільстві. Демократизація суспільно-політичних відносин передбачає становлення культури спілкування, діалогу, толерантності, збагачення освітнього процесу гуманістичними цінностями.

Ключові слова: демократична політико-правова культура, право, політика, деформація правосвідомості, толерантність.

Статья посвящена анализу концепта «демократическая политико-правовая культура». Раскрыты актуальные проблемы формирования такой культуры в современном украинском обществе. Среди этих проблем названы деформация правосознания граждан, кризис доверия к политико-властным институтам, ценностная дезориентация в обществе. Демократизация общественно-политических отношений предполагает становление культуры общения, диалога, толерантности, обогащение образовательного процесса гуманистическими ценностями.

Ключевые слова: демократическая политико-правовая культура, право, политика, деформация правосознания, толерантность.

The paper analyzes the concept of "democratic political and legal culture." Reveals the urgent problems of a culture in modern Ukrainian society. Among the problems identified strain of justice of citizens, a crisis of confidence in political and governmental institutions, value disorientation in society. Democratization of socio-political relations of culture involves communication, dialogue, tolerance, enriching the educational process humanistic values.

Keywords: democratic political and legal culture, law, politics, deformation of justice, tolerance.

Проблема становлення демократичної політичної і правової культури у сучасній Україні є частиною комплексної проблеми трансформації українського суспільства, його демократизації, однією з основних умов формування демократичної політичної системи. Проте політико-правова культура більшості громадян України нажалі характеризується недостатнім рівнем розвитку та носить перехідний суперечливий характер, внаслідок чого спостерігається недостатня зацікавленість політичних еліт у реальній репрезентації інтересів виборців під час прийняття стратегічних політичних рішень, що вкрай негативно відбивається на якості державного управління та значно гальмує процеси політичної модернізації.

Одна з найбільш актуальних проблем функціонування політичної системи України полягає у неповній відповідності ознак політико-правової культури вітчизняного суспільства тому її типу, котрий є необхідним для повноцінного утвердження демократії. В сучасних умовах становлення незалежної Української держави назріла необхідність оновлення політико-правової культури населення, її трансформації з перехідної у демократичну.

Незважаючи на існуючі наукові розробки і заходи, спрямовані на дослідження і формування вітчизняної політико-правової культури демократичного типу, рівень її наукового вивчення залишається недостатнім. Сьогодні актуальною є необхідність визначення основних рис та умов ефективного формування демократичної політико-правової культури в сучасній Україні, як однієї з основних передумов подальшої демократизації політичної системи, консолідації українського суспільства та реалізації політичних інтересів усіх верств населення.

На наш погляд концепт «демократичної політико-правової культури» ґрунтується на демократичних цінностях, процедурах і відповідності національним інтересам, та являє собою рівень політичних і правових знань, процедур виборчих кампаній, інформованості щодо діяльності, програм політичних діячів і політичних сил, рівень інтересу до політики і права, усвідомлення результатів участі у політичному житті суспільства, вміння здійснювати компетентну оцінку політиків, ступінь раціональності електорального вибору, стійкості до політичного маніпулювання, дотримання законодавства, а також норми і зразки цивілізованої, правомірної політичної поведінки. Концепція демократичної політико-правової культури виходить із визнання людини вищою соціальною цінністю, відповідальності держави перед особою, із обов'язку держави забезпечувати її нормальний розвиток. Природно, що в різні періоди ці позиції здобувають досить різні обриси – соціально-класові, інституціональні, територіальні, етнічні та інші.

Для розуміння сутнісних рис та напрямів формування демократичних ознак політичної і правової культури необхідно звернутися до загального визначення поняття, враховуючи такі різноманітні категорії як «політико-правова дійсність», «політико-правова діяльність», «політико-правова сфера», «політико-правове життя». На жаль, ці категорії недостатньо використовуються політичною та юридичною наукою, в той же час, вони знаходять свій розвиток у філософії права.

Серед різноманітних підходів до визначення політико-правової культури особливо треба відзначити прихильників якісного підходу до визначення цієї категорії. На їхню думку, правова культура – це не тільки розвиток нормативних та індивідуальних нормативних актів, це ще й рівень розвитку всієї правової діяльності, всього права, правової свідомості, це правопсихологічний клімат, правові цінності, ідеали, традиції а головне - це реальне правове становище особи в державно організованому суспільстві, рівень її прав і свободи поведінки, гарантованих державою. Тобто прихильники цієї позиції зазначають, що поняття «правова культура» завжди передбачає оцінку «якості» правового життя того чи іншого суспільства та порівняння її з найбільш розвинутими правовими зразками, ідеалами та цінностями, що підтверджує нашу думку про те, що політико-правова культура – це і є, у першу чергу, зазначені зразки, ідеали та цінності.

Виходячи з сучасного інтеграційного праворозуміння, право має бути зрозумілим не тільки як сукупність правових норм, але також як сукупність соціально-духовних цінностей суспільства і людини, як складний когнітивно-психологічний та соціально-культурний феномен. Як зазначають українські дослідники, політика натомість є лише специфічною формою реалізації суспільних відносин, яка обумовлює особливу – юридичну – форму суспільного управління (державність) і відповідну історичну форму права (юридичне право) на первинному етапі розвитку. Право, відтак, виступає як визначальний фактор щодо політичної форми соціального управління. У співвідношенні «політика - право» політика визначає історичну форму права і, разом з тим, визначається його нормативною природою [6, с.7].

Правова культура, вважає В.Сальніков, відображає рівень правосвідомості, режим законності та правопорядку, стан досконалості законодавства і юридичної практики та охоплює всі цінності, що створені людьми в галузі права. Правова культура в повній мірі може бути зрозумілою лише в загальному контексті соціального прогресу. Її не можна уявити без переймання всього найкращого з минулого історії й без прогресивної спрямованості її функціонування в сьогоденні. Без цього правова культура буде

вихолощеною та перестане служити і праву, і цивілізації. Тому автор говорить про правову культуру як компонент, категорію загальнолюдських цінностей [5].

В той же час, правова культура є специфічним способом спілкування й співпраці суб'єктів політичного й правового життя суспільства, вираженого в різних формах правомірної поведінки й мислення (свідомості), заснованого на вільному виборі гарантованих законами правових засобів досягнення накресленої мети [1, с.8-14]. Таким чином, правова культура – явище винятково складне за своєю внутрішньою структурою і багатством соціальних зв'язків. Вона не зводиться до знання законів, норм права, хоча й припускає його як обов'язкову умову. Правова культура включає крім правосвідомості, ще й рівень правової діяльності в інтересах забезпечення та зміцнення правопорядку і законності, прав та свобод особи.

Правова культура органічно пов'язана з політичною культурою, з властивою їй нормативністю, що пронизує всі рівні відображення корінних соціальних інтересів: сферу свідомості, політичної і правової ідеології, ціннісних орієнтацій, коло суспільно-політичної практики, спосіб життя, механізми спадкоємності й передачі історичного й соціального досвіду. Звідси можливість соціологічного виміру проявів політичної та правової культури за різними показниками, критеріями і методиками, розробленими у соціології, використання багатого досвіду конкретних досліджень способу життя, соціального планування, соціології громадських організацій, соціальної психології, суспільної думки, виховання і т.д.

Формування політичної та правової культури тісно пов'язане зі способом життя. Такий зв'язок визначається, насамперед, значенням політичної та правової сторін способу життя людей. Політична і правова культура та спосіб життя мають одну спільну рису – вони відображають процес практичної діяльності людей.

Політична і правова культура – досить стійкі стани суспільної свідомості й соціальної практики, що склалися на основі багаторазового повторення певної діяльності, систематичного функціонування різних структурних елементів нормативної системи суспільного життя – права, моралі, традицій, звичок тощо. Однак зміст правової культури як складного, поліфункціонального соціального явища не вичерпується характеристикою одних лише ідеальних елементів. Ця культура містить у собі не тільки духовне, а й практичне освоєння права, що виражається у соціально-результативній політичній діяльності.

Серед актуальних проблем, пов'язаних з формуванням політико-правової культури демократичного типу, дозвольте виділити деякі конкретні питання, які пов'язані з розумінням сутності політики, її впливу на право, водночас зворотного впливу права, правової духовності на політику. Нерідко і в науці, і в політиці, і в освітній діяльності, політика розглядається передусім як боротьба за владу. Як слушно зазначає Г.Матвеева, дисбаланс в розумінні політики як боротьби і політики як пошуку компромісу на користь першої призводить до реалізації політичних цілей та задач неправовими засобами [3, с.196]. Таким чином особливого значення набуває проблема подальшого міждисциплінарного дослідження взаємодії політики і права в Україні, оскільки вони нероздільно пов'язані між собою. Незважаючи на те, що центральною ідеєю права є справедливість (воно не допускає переваги однієї сторони над іншою), а сутнісним моментом влади є привласнення чужої волі і субординація, право є концентрованим виразом політики домінуючої частини суспільства. Так само пов'язані між собою політична та правова культури. Право як центральний елемент правової культури виступає засобом реалізації політичних ідеалів, цінностей, тобто складників політичної культури. Політичні і правові реалії тісно переплетені між собою, і у свідомості людей формують певний тип політико-правової культури. Зміна, формування інших переконань в сфері права суттєво змінюють переконання людини щодо політики, політичних процесів і рішень.

Політична культура суспільства великою мірою визначається рівнем правосвідомості основних суб'єктів політичного життя, який відображає їх ставлення до чинного права. Від рівня, якості, змісту і характеру правосвідомості залежить те, якою буде поведінка суб'єктів

політичного процесу: правомірною, соціально-корисною, конструктивною, або неправомірною, соціально-небезпечною, деструктивною для суспільства.

Сучасний стан правосвідомості українського суспільства характеризується глибокою внутрішньою суперечливістю, амбівалентністю, девіацією. Це пов'язано з процесами трансформації, що охопили всі виміри буття людини, поставили саму її в екстремальну ситуацію вибору власної позиції, пошуку ідентичних власній особистості цінностей та світоглядних орієнтирів. За короткий історичний період зруйнувалась вся система звичних правових і політичних уявлень, настанов, цінностей, норм і стереотипів, які визначали життя пересічної людини в попередню епоху. Суперечливість суспільних перетворень, нові економічні реалії разом з політичними технологічними, ідеологічними та інформаційними новаціями викликали певну правову та ціннісну дезорієнтацію в суспільстві, поставили питання політичної ідентифікації та самоідентифікації як суспільства в цілому, так і окремої особистості.

Розбіжності в цінностях, закріплених в офіційній доктрині права, законодавстві і правосвідомості суб'єктів права термінологічно позначається як деформація правосвідомості. Особливо небезпечними є деформація правосвідомості суб'єктів політичних процесів; деформація відносин, що проявляється у викривленні їх уявлень щодо цінності права, правовому нігілізмі, дилетантизмі, правовому ідеалізмі та романтизмі. Вітчизняні дослідники під деформацією правосвідомості розуміють складне соціальне і ідейно-психологічне явище правового життя суспільства, що торкається всіх рівнів і видів правосвідомості й характеризується негативністю, масовістю, динамізмом, здатністю до впливу на суміжні сфери суспільного життя [2, с.168].

Слід підкреслити, що право не є всесильним у протистоянні із політикою (її кон'юктурою, доцільністю, цинізмом), і перебільшенні очікування щодо права можуть спричинити кризу довіри до законодавчих, конституційних шляхів розв'язання гострих політичних проблем (перехід до парламентсько-президентської моделі внаслідок політичних реформ 2004-2006 р.р. є прикладом правового романтизму та ідеалізму). Закони самі по собі не можуть автоматично забезпечити добробут громадян, комфортність проживання, якщо відсутні ефективна економіка, належне керівництво соціально-економічними процесами в державі, високий рівень правової і політичної культури.

Сучасні дослідники також наголошують, що на деформування правосвідомості в контексті політичної культури України впливає віртуалізація політики – штучне конструювання образу політичного лідера – сакралізованого як символа бажаних політичних перетворень, коли у суспільній свідомості відбувається виведення його діяльності за межі оцінки з точки зору позитивного права. Часто антиправові, але політично доцільні дії такого лідера отримують підтримку, легітимізацію широкого загалу і підміна норм права політичною доцільністю стає нормою [3, с.201].

Однією з актуальних проблем формування демократичної політико-правової культури в Україні є становлення культури спілкування, діалогу, компромісу, толерантності як у суспільстві, так і між суб'єктами політичного життя. Саме ці принципи повинні відігравати важливу роль в регулюванні суспільних відносин, а боротьба виступати лише як один із засобів досягнення цих цілей. У цьому ключі П.Рабінович під правом розуміє зважування (узгодження) інтересів різних учасників суспільного життя, певних інтересів тих чи інших суб'єктів соціуму [4, с.3]. Сьогодні зростає роль досягнення в суспільстві стану толерантності в якості сегменту політико-правової культури, юридичної та політичної діяльності, як результату тривалого розвитку громадянського суспільства. Вирішальним чинником формування такої культури є зближення, взаєморозуміння, взаємозбагачення, в решті решт, конвергенція та інтеграція світоглядних установок і поведінкових пріоритетів людей. Це може бути досягнуто на базі вірної політичної, правильної соціальної оцінки і тлумачення правових норм в системі інших норм даної соціальної системи. Необхідно виховувати в суспільстві відмову від зведення багатоманітності до одноманітності, чи переваги однієї точки зору від домінування насильних дій проти іншого шляхом визнання в

кожній людині рівноцінної істоти, а також визнання різних людських культур та норм поведінки. Категорія «толерантності» і в історичному минулому, і на сьогоднішній день залишається дієвим інструментом у вирішенні спорів, конфліктів і суперечок, як для внутрішньо державного рівня, так і у сфері міжнародних відносин, де вона набула форми загально правового принципу. Не випадково Національний комітет України у справах ЮНЕСКО відводить цьому принципу суттєве значення.

Поведінка юристів, політологів, педагогів у цьому контексті має сприяти вирішенню переходу від атмосфери протистояння і насильства до культури миру, довіри, стабільності. Саме тому для нашого навчального закладу – Університету освіти – необхідно збагачувати зміст освітнього процесу гуманістичними ідеями, про які йшлося, ширше використовувати для цього перспективний навчальний курс правової педагогіки, яка є однією з важливих, але недостатньо використовуваних викладачами наукою і навчальною дисципліною, спрямованою на формування в людини взаємної пошани, визнання рівності відносно до інших соціальних груп, до особистостей, як до рівнодостойних осіб, налаштованості на порозуміння і діалог з іншими, визнання і поваги прав інших суб'єктів бути інакшими. На нашу думку, цим складовим політико-правової і педагогічної культури повинно приділятися більше уваги.

Таким чином, формування політичної і правової культури українського суспільства має складний і комплексний характер, пов'язаний з історичними, соціально-економічними, ментальними, національними чинниками, про які вже багато написано. Сучасна політична та правова культура носить перехідний характер, характеризується суперечливістю, значною гетерогенністю та є відображенням реального стану політичного розвитку посткомуністичної України. Маючи достатній рівень розвитку за окремими напрямками, політична і правова культура більшості громадян Української держави все ж повною мірою не створює необхідних умов для формування демократичної політичної системи, дієвої реалізації національних інтересів.

Окрім того, важливими напрямками становлення вітчизняної політичної і правової культури є формування толерантного ставлення до політичних опонентів, досягнення високої якості знань, особливостей виборчого процесу, достатньої політико-правової активності, незалежності політичного і правового вибору від думки більшості, а також виховання чітких вимог до дотримання політичними діячами чинного законодавства, проведення ефективної державної політики у напрямку забезпечення свободи слова, здійснення економічних реформ та інше.

До основних умов набуття політико-правовою культурою ознак демократичної в Україні відноситься практичне втілення в життя поглядів її носіїв, а також: підвищення життєвого рівня населення, подолання корупції, реальне вирішення інших актуальних суспільних проблем, що дозволить зміцнити довіру громадян до державної влади; розробка та реалізація державної програми з формування демократичної політичної культури населення, в тому числі, демократичної культури молоді як її невід'ємної частини; масове поширення наукових політологічних та правових знань, зокрема, шляхом поглибленого викладання політології, правознавства інших соціально-гуманітарних дисциплін у вищих і середніх навчальних закладах; запобігання монополізації інформаційного простору і застосування ЗМІ разом з політичними діячами грубих прийомів політичних маніпуляцій, забезпечення об'єктивного висвітлення мас-медіа політичних подій та рівного доступу до ЗМІ усіх політичних сил; активне державне стимулювання розвитку вітчизняних засобів масової інформації, регламентація діяльності іноземних ЗМІ в українському інформаційному просторі; активне залучення навчальних закладів, органів державної влади і місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій до процесу об'єктивного інформування населення щодо особливостей розвитку вітчизняної політичної та правової системи та можливих шляхів демократизації політичного та правового життя суспільства.

Формування в Україні домінуючої демократичної політико-правової культури стане запорукою утвердження демократії, а також успішного політичного, соціально-економічного та культурного розвитку сучасної Української держави.

Література:

1. Бурмистров В.А. Место и роль правовой культуры в становлении правового государства.- Симферополь: Таврида, 1996. - 190с.
2. Колісецький О.О., Дзьобань О.П. Правовий нігілізм як життєва стратегія правового суб'єкта // Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи: Збірник статей і тез за матеріалами Всеукраїнської науково-теоретичної конференції – ХХ Харківські політологічні читання. – Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2008. – 385 с.
3. Матвеева Г. Проблема деформації правосвідомості в контексті політичної культури України // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Міжнародного круглого столу (м.Львів, 4-5 грудня 2009 року). – Львів: Край, 2009. – С.196-203.
4. Рабінович П. Сутність праворозуміння // Право України. – 2007. - №8 с.
5. Сальников В.П. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: Автореф. дис. докт. юрид. наук.: 12.00.01 / СПб ун-т МВД РФ – Л., 1990. – 35с.
6. Шемшученко Ю., Ющик О. Політика, право, Конституція // Право України. – 2007. - №8 . – С. 6-8.

Ісхакова Наталія Гуріївна,

доцент кафедри

соціології та соціальних технологій,

Національний авіаційний університет

УДК 37.035.4(045)

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У даній статті розкриваються особливості процесу політичної соціалізації української молоді під впливом ефективної системи політичного виховання. Громадянська освіта в Україні сприятиме формуванню сталих політичних цінностей та традицій політичного життя, демократичних норм поведінки. Подальше впровадження державних програм громадянської та політичної освіти у навчальних закладах гармонізує процес політичної соціалізації в українському суспільстві.

Ключові слова: *політична соціалізація, громадянська освіта, політичне виховання, політична участь.*

Данная статья посвящена особенностям процесса политической социализации и влиянию на него эффективной системы политического воспитания. Формированию устойчивых политических ценностей и традиций политической жизни, демократических норм поведения способствует гражданское образование в Украине. Дальнейшее внедрение государственных программ гражданского и политического образования в учебных заведениях гармонизирует процесс политической социализации в украинском обществе.

Ключевые слова: *политическая социализация, гражданское образование, политическое воспитание, политическое участие.*

This article is devoted to the peculiarities of the process of political socialization and the influence of political education. Civic education in Ukraine, promotes the formation of democratic